

МІЖНАРОДНО-ДОГОВІРНА УНІФІКАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ

Стаття присвячена аналізу міжнародно-договірної уніфікації норм, що застосовуються до регулювання міжнародного комерційного арбітражу.

Міжнародно-договірна уніфікація є одним зі способів міжнародної уніфікації правового регулювання відносин з іноземним елементом [1], сутність якого полягає у виробленні загальних правових норм щодо певного питання та санкціонування їх державами шляхом підписання багатосторонніх як міжнародних, так і локальних конвенцій. Міжнародно-договірна уніфікація правового регулювання відносин з іноземним елементом може бути здійснена колізійним та матеріально-правовим способом.

На сьогодні науковцями підтримується саме необхідність уніфікації процесуально-правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу. Разом із тим різні тенденції щодо бачення природи арбітражу є підґрунтям для різних думок щодо меж уніфікації та її методів. Останнім часом у міжнародному приватному праві спостерігається тенденція до уніфікації - вироблення єдиного способу правового регулювання тих чи

інших відносин з іноземним елементом. Прибічники цієї тенденції підкреслюють, що перевагами такого регулювання є, по-перше, те, що вироблення єдиного правового підходу, єдиної уніфікованої системи правових норм надасть можливість зробити правове регулювання певних відносин найменш упередженим, уникнути певного роду однобічності, тобто врахування інтересів лише однієї сторони у відносинах; по-друге, те, що уніфікація міжнародно-правового регулювання певних відносин додасть чіткості цим відносинам і впевненості їх учасникам щодо тих наслідків, на які вони можуть розраховувати, вступаючи в такі відносини.

З іншого боку, існують декілька негативних моментів, пов'язаних із уніфікацією правового регулювання відносин з іноземним елементом. Перш за все, надзвичайно важкою є сама уніфікація правових норм. Правова система кожної окремої країни є настільки унікальним явищем,

що навіть виведення якихось спільних принципів є надзвичайно ускладненим процесом. Так, наприклад, у певній частині рішень міжнародного комерційного арбітражу, а також у частині спеціальної літератури з міжнародного права «знаходиться прояв тенденція уникати застосування будь-якого національного законодавства, що має міжнародний приватноправовий і процесуальний характер і виділяти деякі загальні принципи міжнародного приватного права, які підтримуються усіма правовими системами і скрізь визнані» [2]. Складність вироблення таких принципів у кінцевому підсумку призводить до фактичного пониження значення роботи в цьому напрямі, оскільки рідко дається пояснення, виходячи з чого деякі принципи вважають загальними чи універсальними. Якщо норми національного законодавства підкріплені авторитетом та примусом певної конкретної держави, то подібні уніфіковані норми не мають іншого, окрім добровільного, механізму їх імплементації та дотримання.

Проте, незважаючи на всі можливі зауваження щодо ефективності міжнародно-правової уніфікації регулювання відносин з іноземним елементом, необхідно зазначити, що у світовій практиці є приклади подібних спроб. Більш того, вони не є одноманітними, а відмінності між способами такої уніфікації дають можливість створити їх певну класифікацію. Так, серед способів уніфікації правових норм міжнародного приватного права можна виділити: договірну уніфікацію, уніфікацію шляхом прийняття на міжнародному чи локальному рівні модельних законів, уніфікацію шляхом розробки правил.

Сутність договірної уніфікації полягає у створенні і прийнятті багатостороннього нормативного документу, що містить уніфіковані правові норми, які регулюють певні відносини. Слід зазначити, що такі документи (конвенції) залежно від територіального розташування держав-учасниць можна також поділити на світові та локальні. Проте, такий поділ є умовним, оскільки у світі немає жодної конвенції, до якої б приєдналися усі держави. До прикладів подібної уніфікації, що стосується безпосередньо міжнародного комерційного арбітражу, можна віднести Конвенцію про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, яку було прийнято в Нью-Йорку в 1958 році, і яку Україна ратифікувала в 1960 році (міжнародна конвенція), та Європейську Конвенцію про зовнішньоторговельний арбітраж, яку було прийнято в Женеві в 1961 році, і яку Україна ратифікувала в 1963 році (локальна конвенція).

Прикладом уніфікації шляхом прийняття на міжнародному чи локальному рівні модельних

законів є Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговельний арбітраж, прийнятий у 1985 році комісією ООН з права міжнародної торгівлі і схвалений Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму законодавстві. Прийняття країнами (серед яких є і Україна) своїх національних законів про міжнародний торговельний арбітраж, що базуються на Типовому законі, дає можливість зробити національне регулювання уніфікованим.

Уніфікація шляхом розробки правил полягає в тому, що подібні правила, «з одного боку, не є нормами міжнародних конвенцій або нормами внутрішнього законодавства, а з іншого - не можуть розглядатись у якості звичаїв» [3]. Типовим прикладом таких правил є уніфіковані правила Міжнародної торгової палати з різних питань, а також арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 року. Такі правила є факультативними для застосування і діють лише тоді, коли сторони прямо передбачили це у своєму договорі. Разом із тим, вони ґрунтуються на узагальненні міжнародної практики, і їх застосування багато в чому полегшує регулювання міжнародних відносин з іноземним елементом.

Розглядаючи міжнародну уніфікацію правового регулювання відносин з іноземним елементом, необхідно також зазначити, що існують декілька методів такої уніфікації. Специфікою міжнародного приватного права є те, що йому притаманні два методи регулювання відносин з іноземним елементом - колізійний та матеріально-правовий. Відмінність між цими двома методами та нормами, у яких вони втілюються, полягає в тому, що колізійні норми - це норми, покликані врегулювати питання про застосування до конкретних правовідносин того чи іншого законодавства, тих чи інших норм у разі виникнення питання суперечності з цього приводу, тоді як матеріально-правові норми спеціально створюються з метою та здійснюють регулювання міжнародних правовідносин по суті.

Така специфіка міжнародного приватного права знаходить свій відбиток і при вирішенні питання щодо міжнародно-договірної уніфікації комерційного арбітражу. Зокрема, Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року містить в собі як колізійні, так і матеріально-правові норми (ст. 3 і 6 зазначеної конвенції).

Стосовно питання регулювання міжнародного комерційного арбітражу процесуально-правовими нормами конкретної держави, то слід зазначити, що на сьогоднішній день існують дві протилежні точки зору щодо його вирішення. Час-

тина науковців та практиків - представники так званої «традиційної концепції» дотримуються думки про те, що діяльність міжнародного арбітражного суду має здійснюватися відповідно до норм національного законодавства. При цьому прибічники цієї точки зору звертають увагу на наступне: а) міжнародний комерційний арбітраж є національним правовим інститутом, що передбачений національним законодавством; «навіть спеціальні правила, що стосуються арбітражу, між сторонами різних країн і встановлені міжнародними конвенціями, мають правову силу лише тією мірою, якою ці конвенції визнані такими, що мають силу в межах кожної з національних правових систем» [4]; б) «юридична сила рішення міжнародного арбітражу та можливість його виконання в конкретній державі залежать від того, чи під час його винесення була дотримана відповідна процедура, встановлена в цій державі» [5].

Представники іншої позиції - теорії делокалізації - вважають «міжнародний арбітраж відділеним від національних правових систем та їх норм і принципів і вважають, що сфера міжнародних комерційних відносин може краще обслуговуватись системою більш-менш кодифікованих універсальних норм, що вироблені на основі міжнародного досвіду» [6]. Ця теорія пов'язана із концепцією, що розглядає міжнародний комерційний арбітраж як договірне явище, і ґрунтується на таких аргументах: відділення від будь-яких національних норм, як процесуальних, так і міжнародного приватного права держави, проте дотримання імперативних норм публічного порядку держави; відділення від норм міжнародного приватного права та публічного порядку держави, проте дотримання процесуальних норм; відділення від будь-яких норм національної правової системи.

Незважаючи на суттєві відмінності між згаданими концепціями, вони обидві, на нашу думку, не виключають можливості міжнародно-договірної уніфікації процесуальних норм, що регулюють прийняття рішення міжнародним комерційним арбітражем, хоч, звичайно, і мають різні погляди на сутність та можливості такої уніфікації.

Аналіз традиційної концепції свідчить, що її прибічниками визнається можливість міжнародно-договірної уніфікації, проте така уніфікація має відбуватися лише тією мірою, якою вона визнається державами - сторонами відповідних міжнародних договорів. При цьому конкретний метод, обраний сторонами, колізійний чи матеріально-правовий, не має суттєвого значення за умови, що на це є згода сторін.

Прибічники теорії делокалізації визнають міжнародну уніфікацію правового регулювання процесу розгляду спору міжнародним арбітражним судом необхідною умовою існування міжнародного арбітражу як такого. При цьому, що стосується методу уніфікації, то вони наполягають на застосуванні саме матеріально-правового, а не колізійного методу, оскільки останній фактично приводить до застосування процесуального законодавства конкретної країни. Проте це створює проблеми, пов'язані з виконанням рішення арбітражу, а також із самим процесом уніфікації.

Щодо міжнародно-договірної уніфікації процесуально-правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу, то на сьогоднішній день існують дві конвенції, які регулюють питання, пов'язані з міжнародним комерційним арбітражем: Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року [7], ратифікована Україною в 1960 році, та Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року [8], ратифікована Україною в 1963 році. Якщо Нью-Йоркська конвенція стосується питань щодо визнання та виконання іноземних арбітражних рішень і була прийнята з метою запобігти можливій відмові держави виконати відповідне рішення, то Європейська конвенція більше уваги приділяє саме процесуально-правовому регулюванню міжнародного комерційного арбітражу. Незважаючи на те, що ці дві конвенції були прийняті майже одночасно, можна говорити про те, що вони де в чому суперечать одна одній [9]. При цьому обидві конвенції визнають волю сторін вирішувати питання щодо вибору процедури розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем, проте у випадку, якщо сторонами така процедура спеціально не обумовлена, то відповідно до ст. V Нью-Йоркської конвенції 1958 року має бути застосовано процесуальне право країни, де відбувається арбітраж. Відповідно до норм Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року, ст. 4, має бути застосоване процесуальне право, обране призначеним арбітром чи арбітрами, або обране на розсуд голови компетентної торгової палати чи спеціальним комітетом, до яких звертається позивач у випадку відсутності домовленості між ним та відповідачем щодо питань, пов'язаних із проведенням арбітражу. Таким чином, можна говорити про те, що, положення Нью-Йоркської конвенції є більш імперативними щодо питань, пов'язаних із процесуально-правовим регулюванням міжнародного комерційного арбітражу, порівняно із положеннями Європейської конвенції [10].

Отже, слід зазначити, що ще й досі немає однозначності у вирішенні питання щодо того, чи мають міжнародні комерційні арбітражні суди, які створюються спеціально для розгляду спорів у відносинах з іноземним елементом і мають суттєві відмінності порівняно з державними судами,

підкорятись матеріальним нормам міжнародного приватного права, процесуальним нормам та застереженню про публічний порядок країни, в якій вони засновані. Проте потреба уніфікації норм права, які регулюють відносини з іноземним елементом, не викликає сумніву.

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 року.
2. *Мосс Дж. К.* Автономія воли в практиці міжнародного комерційного арбітража.- М., 1996.- Ст. 24.
3. Там само, ст. 25.
4. Там само, ст. 12.
5. Стаття 5 п. 1 (d) Нью-Йоркської конвенції 1958 року встановлює, що у визнанні та виконанні іноземного арбітражного рішення може бути відмовлено на прохання тієї сторони, проти якої воно спрямовано, якщо ця сторона надасть компетентній владі за місцем, де це рішення має бути визнане та виконане, на прохання іншої сторони докази того, що склад арбітражного органу чи арбітражний процес не відповідали угоді сторін

- або, за відсутності такої, не відповідали закону тієї країни, де мав місце арбітраж.
6. *Мосс Док. К.* Автономія воли в практиці міжнародного комерційного арбітража.- М., 1996, ст. 11.
7. Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року, ст. 5, 1 (с).
8. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року, прийнята в Женеві, п. 2 ст. 9.
9. Tibor Varady, International commercial arbitration, a transnational perspective, American casebook series, ST. Paul, MINN, 1999, p. 219-228, 238, 232.
10. Domenico Di Pietro and Martin Platte, Enforcement of International Arbitration Awards, the New York Convention of 1958, Cameron May Ltd, London, 2001.

L. Logush

THE INTERNATIONAL CONVENTIONAL UNIFICATION OF RULES OF PROCEDURE REGULATING THE INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

The article is devoted to the analysis of the international conventional unification of rules of procedure applicable to the regulation of the international commercial arbitration.